

Рајка Вујошевић, Титоград

О НЕКИМ БИОГРАФСКИМ ПОДАЦИМА О БОЖИДАРУ
ВУКОВИЋУ ПОДГОРИЧАНИНУ И О МОЛИТВЕНИКУ —
ЗБОРНИКУ ЗА ПУТНИКЕ ИЗ МАРЦИЈАНЕ

Име, рад и значај Божидара Вуковића (Dionisio da la Vecchia) од првог помена у литератури, од Доситеја Обрадовића, подстицали су многобројне истраживаче да у својим расправама осветле различита питања везана за његов живот и рад. Све је то допринијело да се сада о њему може дати много више биографских података, да се његов рад прикаже документовано и сигурно и да о њему можемо говорити као о једној од најмаркантнијих и најинтересантнијих личности ренесансне епохе у нашој културној историји.

Венеција, под чијим се окриљем Божидар Вуковић духовно и материјално богати, пружа и највише биографских података о посљедњих двадесет година његовог живота. О годинама до доласка у Венецију и формирања штампарије у њој познати су само подаци које је он записао у предговорима и поговорима као издавач и штампар различитих богослужбених књига. Међу драгоцјеним подацима о раду на штампању књига је и податак да је родом из Подгорице. У Псалтиру из 1546. године његов син Вићенцо записује да је Божидар Вуковић умро у Венецији и да је његово тијело сахранио „у цркви Старчеве горице на Скадарском језеру“.

Рођен у Подгорици (данашњи Титоград), умро у Венецији, сахрањен на Старчеву, Божидар Вуковић је током свога живота био везан још и за многа друга мјеста и земље, што се види из његових тестамената и друге архивске грађе. Наводе се разни градови и крајеви у којима је имао своје куће или посједе, затим земље у које је путовао, имена манастира које је помагао и са којима је имао сталне везе и мјеста гдје је имао своје књижаре или заступнике који су се бавили продајом књига или друге робе.

Наведена мјеста и велики број личности, посебно чланова његове породице, који се уз Божидара Вуковића помињу у тестаментима и другим откривеним документима у Архиву града Ве-

неције, пружају даље широке могућности за трагањем и откривањем нових корисних података.¹ У Архиву града Венеције нијесу искоришћени сви извори као што су: дневници, документа цеховских удружења, затим стари катастри, књиге рођених и умрлих итд. Тако, на примјер, стари катастри Венеције могли би пружити податке о томе гдје је тачно била кућа Божидача Вуковића у четврти Св. Марије Формозе, а и о другим посједима које је у Венецији имао. Провјером једног податка, из тестаментa из 1533. године, гдје се само наводи назив посједа у Фосалти, могло се утврдити да је то село у близини Портогруара, а тачан назив му је Fosaalta. Још би било важније утврдити гдје је била штампарија Божидача Вуковића, за коју се може претпоставити да се налазила такође у четврти Св. Марије Формозе, гдје је била и његова кућа. Иначе, четврт Св. Марије Формозе је позната по првим штампаријама које су ту радиле већ од седамдесетих година XV вијека и гдје су, поред домаћих штампара, радили и штампари из других земаља.² Иста четврт била је позната и по томе што је крајем XV и почетком XVI вијека насељавана избјеглицима из земаља које су окупирани Турци, гдје је било највише Грка, који су ту такође имали своју штампарију и у чијем су се тада бројном и организованом Братству, као православци, налазили и наши људи. Познато је да је Божидар Вуковић био и предсједник овог братства, да је организовао и грађење цркве св. Ђорђа грчког, гдје се појављује и као ктитор икона (на иконостасу обновљене цркве и сада се налази икона „Тајна вечера“, на којој је напријед на свитку и његов запис).³

О животу у Подгорици и Зети, осим помена куће, посједа и рођака у тестаментима, нема других података. Истраживања у архивима Котора и Скадра пружила би још нових података. Да и у Котору постоји значајна грађа наговијестио је својим истраживањима проф. Ристо Ковјанић. Затим се у документу Архива града Венеције Not. M. A. Cavanaugh 3250, 433 из 1546. године 14. децембра помиње Lazzaro di Giovanni Bragiani из Котора ради наплате дугова у Далмацији, Цариграду и осталим мјестима на Истоку за рачун Вићенца Вуковића.⁴

Све ово говори о томе да је потребно организовано и систематско истраживање и да се за то створе могућности како би се коначно све компоненте личности Божидача Вуковића презентирале на одговарајући начин. У тим тешким временима поробљености, сиромаштва, културног и умјетничког заостајања, он пред-

¹ Јорђо Тадић, *Тестаменти Божидача Вуковића, српског штампара XVI века*, Зборник Филозофског факултета VII, 1, Београд 1963, 337—360. Corrado Marciiani, *I Vucovići tipografi-librai slavi a Venezia nel XVI secolo*, *Economia e storia*, Fasc 3, Milano 1972, 342—363.

² Carlo Castellani, *L'arte della stampa nel rinascimento italiano*, Venezia MDCCCXCIV (1894); Franco Brunello, *Arti e mestieri a Venezia nel medioevo e nel rinascimento*, Venezia 1981.

³ Сретен Петковић, *Поријекло илустрација у штампаним књигама Божидача Вуковића*, Зборник за ликовне уметности 12, Матица српска, Нови Сад 1976, 120—137.

⁴ Corrado Marciiani, *Ibidem*.

ставља најзначајније име наше културне историје. Био је досљедан и достојан настављач нашег књижевног и умјетничког рукописног стваралаштва и достојан настављач рада штампарије Црнојевића на Цетињу.

МОЛИТВЕНИК — ЗБОРНИК ЗА ПУТНИКЕ ИЗ МАРЦИЈАНЕ

У заоставштини Ђузепе Праге у Марцијани налази се примјерак *Молитвеника* из 1520. године, штампан у штампарији Божицара Вуковића у Венецији. Књига је регистрована под сигнауром Rari Veneti 726. Овај *Молитвеник* је једно од ријетко сачуваних издања, и у литератури често негиран, па се и сумњало да је као издање из 1520. године уопште постојало, јер је у нешто измијењеном облику поново штампан 1536. и 1566. године. У току припрема изложбе „Војвода Божидар Вуковић Подгоричанин штампар XVI вијека“ пронађен је још један до сада непознат примјерак *Молитвеника* из 1520. године у Народној и универзитетској библиотеци Босне и Херцеговине у Сарајеву, под сигнатуром R 6329, који је био погрешно датиран. Том приликом пронађен је већи број и других различитих књига и ријетких издања у нашим манастирским ризницама и библиотекама, што је омогућило да се коначно зна које је све књиге штампао Божидар Вуковић од 1519. до 1540. године.

Примјерак *Молитвеника* из Марцијане је веома добро очуван, има 271 сачувани лист. На листу 270р почиње поговор, који се завршава на сљедећем листу, гдје су подаци да је књига завршена 6. марта 1520. године и да су је штампали Божидар Вуковић и јеромонах Пахомије. Овај ријетко сачувани *Молитвеник* од изузетног је значаја, због сачуваног поговора и године издања, а још драгоцјенији због свог графичког садржаја, интересантне умјетничке опреме и начина на који је она изведена.

Ликовни елементи који чине умјетничку опрему књиге састоје се од вињета и заставица, изведених од мотива ренесансне орнаментике и од бројних илустрација — представа портрета светитеља и сцена, што открива и вријеме настанка првих фигуративних графика у штампаним књигама Божицара Вуковића. У односу на претходне књиге — *Псалтир* и *Служабник*, које су штампане 1519. године, ово издање *Молитвеника* је много богатије ликовним прилозима. Богатством мотива орнаментике, бројношћу илустрација, начином њиховог компоновања и графичком обрадом он представља једну од најљепше опремљених књига Божицара Вуковића. Посебна специфичност овог *Молитвеника* је да су све илустрације обојене, односно отиснути графички листови накнадно сликани. Било је већ раније претпоставки да су дрворези у књигама Божицара Вуковића сликани, и то у вријеме штампања књига. Сада се, захваљујући овом *Молитвенику*, као чињеница прихвата коментар Мирјане Љубинковић „да су Божицареви мајстори створили и наше прве обојене дрворезе у нашим

првим 'библиофилским' издањима...⁵ Овај необично важан податак даје посебну вредност штампаним књигама Божидача Вуковића, тј. оним примјерцима у којима су сачувани бојени дрворези. Откривањем овог Молитвеника сада се зна да су прве илустрације — фигуративне представе, портрети и сцене настале 1520. године, а мислило се да су рађене тек касније за издање из 1535. и 1536. године.

У примјерку из Марцијане сачувано је комплетних осам илустрација: Св. Михаило, Св. Јован Крститељ, Богородица са Христом, Распеће, Силазак у ад, Св. Илија Пророк, Часни крст и Убрус. Од осталих су сачувани фрагменти или уочљиви трагови на мјестима гдје су се илустрације налазиле. Поређењем са Молитвеником R 6329 (Народна и универзитетска библиотека Босне и Херцеговине) и са наводима Стојана Новаковића констатујемо да је било укупно 16 илустрација у Молитвенику штампаном 1520. године. То је група илустрација карактеристичне обраде, једноставног цртежа без сјенчења, које су касније приписиване другим штампарима јер су исти калупи коришћени и поновљени у Молитвенику из 1536, у Октоиху из 1535, у Празничном минеју из 1536. и Часловцу из 1566. године. Стилски се иначе потпуно разликују од касније рађених илустрација за Празнични минеј. Илустрације за Молитвеник из 1520. године изведене су као минијатурне иконе са декоративним фризом — рамом по ободу. Интересантно је напоменути да је мотив орнамента фриза за сваку од илустрација био урађен друкчије. Све су илустрације истих димензија — висине 9 см, ширине 6,3 до 6,4 см. Види се да су ови дрворези рађени специјално за Молитвеник, наиме њихове димензије одговарају површини стране штампаног текста; иначе је формат овог примјерка 13,5 × 9,5 см.

По свим својим специфичностима, а посебно по бојеним дрворезима, Молитвеник из Марцијане је један од примјерака рађених за специјалну намјену, као луксузно издање, за поклоне или личну својину. Сваки дрворез је отиснут на посебном листу, а на полеђини није одштампан никакав текст; страна је остала потпуно празна, што значи да су илустрације рађене посебно, највјероватније да се обоје, сликају и касније накнадно повежу са одговарајућим текстом. Сликање дрвореза изведено је врло педантно, са нијансирањима једне исте боје на већим површинама (на одјећи), чиме је дочаравана пластичност ликова и простора. На свим дрворезима коришћене су углавном исте боје, само у различитим комбинацијама, и то: жута, зелена, плава, браон и црвена. Сликана су и лица и руке, и то тоновима свијетлосмеђе боје, а и сви други детаљи — коса, брада, затим предмети и орнамент фриза око илустрације. Свака ова илустрација понаособ добијала је колорисањем оригинално рјешење. Све указује на то да иконе које су граверима служиле као предлошци могу да буду рад истих мајстора који су радили и дрворезе за потребе штампарије Божидача Вуковића, да је то била иста радионица, гдје

⁵ Мирјана Љубинковић, *Бојени дрворези у књигама штампарије Божидача Вуковића*, Зборник МПУ, бр. 11, Београд 1967, 25—31.

су радили највјероватније наши анонимни мајстори. Један од њих могао је бити и јеромонах Пахомије, чији запис налазимо на полеђини иконе „Нерукотворени образ“ из 1520. године.⁶

Умјетничка опрема књига штампарије Божидача Вуковића урађена је, углавном, под утицајем наших рукописа, ликовним елементима који су, по стилу и начину рада, дјело наших иконописаца. Књиге ове штампарије и умјетнички и иконографски се потпуно разликују од књига свих других венецијанских штампарија. Црвена боја у текстовима много је више употријебљена; њом је отискиван и највећи број иницијала или вињета и заставица, све с циљем да се дочарају колористички ефекти рукописа које, природно, штампарска графика губи.

Да је читав рад Божидача Вуковића био од изузетног значаја, да је у Венецији за то био признат и награђен, говори и податак у тестаменту из 1533. године, запис на крају текста »conte palatin«, који није био уочен и протумачен. Ово је у ствари грофовска титула (палатински гроф) која се добијала за изузетне заслуге у штампарству и за ширење хришћанства преко богослужбених књига.⁷ То високо признање које је добио за рад у срцу европског штампарства прве половине XVI вијека уграђено је у његове књиге у несумњиво најљепшем дрворезу — војводском грбу Божидача Вуковића.

Rajka Vujošević, Titograd

SOME BIOGRAPHICAL DATA ON BOŽIDAR VUKOVIĆ PODGORIČANIN
AND ON THE PRAYER BOOK — PAPERS FOR TRAVELLERS FROM
MARCIANA

S u m m a r y

The paper presents data discovered by the author during her research of various archives and documentation material about the biography of the printer Božidar Vuković and which indicate the possibility of further studies in order to fill out his biography.

The second part of the paper deals with the *Prayer Book* of 1520 which the author discovered in Marciana and which is one of the most important books preserved to the present from the printing shop of Božidar Vuković.

⁶ Војислав Ј. Ђурић, *Иконе из Југославије*, Београд, 1961, 55.

⁷ Carlo Castelani, у предговору својој књизи *L'arte dela stampa nel rinascimento* — Венеција MDCCCXCIV, наводи да је исту титулу — conte palatin од папе добио француски штампар Никола Јенсон 80-тих година XV вијека.

